

## פֶּרֶק שְׁנִי

א מוֹשִׁיבִין מְלַמְּדֵי תִינוּקוֹת בְּכָל מְדִינָה וּמְדִינָה וּבְכָל פֶּלֶךְ וּפֶלֶךְ. וְכָל עִיר שְׁאִין בָּהּ תִינוּקוֹת שְׁלֵבִית רֶבֶן – מַחְרִימִין אֶת אֲנָשֵׁי הָעִיר, עַד שְׁמוֹשִׁבִין מְלַמֵּד תִינוּקוֹת; וְאִם לֹא הוֹשִׁיבוּ – מַחְרִיבִין אֶת הָעִיר, שְׁאִין הָעוֹלָם מִתְקִים אֲלָא בְּהֶבֶל פִּיהֶם – שְׁלֵתִינוּקוֹת שְׁלֵבִית רֶבֶן.

ב1 מְכַנְיִסִין אֶת הַתִינוּקוֹת לְהַתְלַמֵּד כֶּבֶן שֶׁשׁ כֶּבֶן שְׁבַע, לְפִי כַח הֵבֶן וּבִנְיָן גּוֹפּוֹ. וּפְחוֹת מִכֶּן שֶׁשׁ – אֵין מְכַנְיִסִין אוֹתוֹ. וּמִכָּה אוֹתָן הַמְלַמֵּד לְהַטִיל עָלֵיהֶן אֵימָה, וְאֵינוּ מִכָּה אוֹתָן מִפֶּת אוֹיֵב, מוֹסֵר אַכְזָרִי. לְפִיכֶךָ לֹא יִכָּה אוֹתָן בְּשׁוֹטִים, וְלֹא בְּמִקְלוֹת, אֲלָא בְּרִצּוּעָה קִטְנָה.

ב2 וַיּוֹשֶׁב וּמְלַמֵּד כָּל הַיּוֹם כָּלוּ וּמִקְצַת מִן הַלֵּילָה, כְּדִי לְחַנֵּךְ לְלַמֵּד בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה. וְלֹא יִבְטְלוּ הַתִינוּקוֹת כָּלֵל, חוּץ מִעֲרָבֵי שַׁבָּתוֹת וְעֲרָבֵי יָמִים טוֹבִים בְּסוֹף הַיּוֹם, וּבְיָמִים טוֹבִים. אֲבָל בַּשַּׁבָּת – אֵין קוֹרִין לְכַתְחֹלָה, אֲבָל שׁוֹנִין לְרֹאשׁוֹן. וְאֵין מְבַטְלִין הַתִינוּקוֹת וְאֶפְלוּ לְבִנְיָן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ.

ג מְלַמֵּד תִינוּקוֹת שֶׁהוּא מְנִיחַ אֶת הַתִינוּקוֹת וַיּוֹצֵא, אוֹ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מְלָאכָה אַחֶרֶת עִמָּהֶן, אוֹ שֶׁהוּא מִתְרַשֵּׁל בְּתַלְמוּדָן – הָרִי הוּא בְּכָלֵל "אֲרוּר עֲשֵׂה מְלָאכָתָא יִי רַמְיָה" (ירמיה מח, י). לְפִיכֶךָ אֵין רָאוּי לְהוֹשִׁיב מְלַמֵּד אֲלָא בַּעַל יִרְאָה, מְהִיר לְקָרוֹת וּלְדַקְדֹק. ד וּמִי שְׁאִין לוֹ אִשָּׁה לֹא יִלְמַד תִינוּקוֹת, מִפְּנֵי אֲמוּתִיָּהֶן שֶׁהֵן בָּאִין אֲצֵל בְּנֵיהֶן. וְכֵן אִשָּׁה לֹא תִלְמַד תִינוּקוֹת, מִפְּנֵי אֲבוּתִיָּהֶן שֶׁהֵן בָּאִין אֲצֵל הַבָּנִים.

ה עֲשָׂרִים וַחֲמִשָּׁה תִינוּקוֹת לְמַדִּים אֲצֵל מְלַמֵּד אֶחָד. הָיוּ יָתֵר עַל חֲמִשָּׁה וְעֲשָׂרִים, עַד אַרְבָּעִים – מוֹשִׁבִין עִמּוֹ אַחֵר לְסִיעוֹ בְּתַלְמוּדָן. הָיוּ יָתֵר עַל אַרְבָּעִים – מַעֲמִידִין לָהֶן שְׁנֵי מְלַמְּדֵי תִינוּקוֹת.

ו מוֹלִיכִין אֶת הַקֶּטָן מִמְלַמֵּד לְמְלַמֵּד אַחֵר שֶׁהוּא מְהִיר מִמֶּנּוּ, בֵּין בְּמִקְרָא בֵּין בְּדַקְדּוּק. בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים? בְּשֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶן בְּעִיר אַחַת, וְלֹא הָיָה הַנֶּהָר מִפְסִיק בִּינֵיהֶן. אֲבָל מַעִיר לְעִיר, אוֹ מִצַּד נֶהָר לְצִדוֹ אֶפְלוּ בְּאוֹתָהּ הָעִיר – אֵין מוֹלִיכִין אֶת הַקֶּטָן, אֲלָא אִם כֵּן הָיָה בְּנִין בָּרִיא עַל גְּבִי הַנֶּהָר, בְּנִין שְׁאֵינוּ רָאוּי לִפְל בְּמַהֲרָה.

ז אֶחָד מִבְּנֵי מְבוֹי שֶׁבִקֵּשׁ לְהַעֲשׂוֹת מְלַמֵּד, אֶפְלוּ אֶחָד מִבְּנֵי הַחֲצֵר – אֵין יוֹכֵלִין שְׁכַנּוּ לְמַחֲוֹת בִּידוֹ. וְכֵן מְלַמֵּד תִינוּקוֹת שֶׁבֶּא חֲבֵרוֹ וּפְתַח בֵּית לְלַמֵּד תִינוּקוֹת בְּצִדוֹ, כְּדִי שְׁיִבּוֹאוּ תִינוּקוֹת אַחֲרֵים לוֹ, אוֹ כְּדִי שְׁיִבּוֹאוּ מִתִינוּקוֹת שְׁלֵזָה אֲצֵל זֶה – אֵינוּ יוֹכֵל לְמַחֲוֹת בִּידוֹ, שְׁנֵאֲמַר: "יֵי חִפֵּץ לְמַעַן צִדְקוֹ, יִגְדִיל תּוֹרָה וַיֹּאדִיר" (ישעיה מב, כא).

## פֶּרֶק שְׁלִישִׁי

א1 בְּשִׁלְשָׁה כְּתָרִים נִכְתְּרוּ יִשְׂרָאֵל: כְּתַר תּוֹרָה, וְכְתַר כְּהֻנָּה, וְכְתַר מַלְכוּת. כְּתַר כְּהֻנָּה – זָכָה בּוֹ אֶהְרֹן, שְׁנֵאֲמַר: "וַהֲיִתָּה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם" (במדבר כה, יג). כְּתַר מַלְכוּת – זָכָה בּוֹ דָּוִד, שְׁנֵאֲמַר: "זִרְעוֹ לְעוֹלָם יִהְיֶה, וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ

נגדי" (תהילים פט, לז). פֶּתַר תּוֹרָה – הָרִי הוּא מִנַּח וְעוֹמֵד וּמוֹכֵן לְכָל, שֶׁנֶּאֱמַר: "מוֹרְשָׁה קִהְלַת יַעֲקֹב" (דברים לג, ד); כָּל מִי שִׁירְצָה – יָבוֹא וַיִּטֵּל.

2 שָׁמָּה תֵּאֱמַר שְׂאוֹתֶן הַכֹּתָרִים גְּדוֹלִים מִפֶּתַר תּוֹרָה? הָרִי הוּא אוֹמֵר: "בִּי מַלְכִּים יִמְלְכוּ וְרוֹזְנִים יַחֲקִקוּ צֶדֶק, בִּי שָׁרִים יִשְׁרוּ" (משלי ח, טו-טז); הֵא לְמִדַּת שְׁכֶתֶר תּוֹרָה גְּדוֹל מִפֶּתַר כְּהֵנָּה וְכֶתֶר מַלְכוּת. ב אָמְרוּ חֲכָמִים: מִמֶּזֶר תִּלְמִיד חֲכָמִים קוֹדֵם לְכֹהֵן גְּדוֹל עִם הָאָרֶץ, שֶׁנֶּאֱמַר: "יִקְרָה הִיא מִפְּנִינִים" (שם ג, טו) – יִקְרָה הִיא מִכֹּהֵן גְּדוֹל שֶׁנִּכְנַס לְפָנָיו לְפָנִים.

ג אֵין לָךְ מִצְוָה בְּכָל הַמִּצְוֹת כֵּלָּן שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד תִּלְמוּד תּוֹרָה, אֲלֵא תִלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּל הַמִּצְוֹת כֵּלָּן, שֶׁהַתִּלְמוּד מְבִיא לִידֵי מַעֲשֵׂה, לְפִיכֵךְ הַתִּלְמוּד קוֹדֵם לַמַּעֲשֵׂה בְּכָל מָקוֹם. ד הִיָּה לְפָנָיו עֲשִׂית מִצְוָה וְתִלְמוּד תּוֹרָה: אִם אֶפְשָׁר לַמִּצְוָה לְהַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי אֲחֵרִים – לֹא יִפְסִיק תִּלְמוּדוֹ; וְאִם לֹא – יַעֲשֶׂה הַמִּצְוָה וַיַּחֲזֹר לַתּוֹרָתוֹ.

ה תַּחֲלִית דִּינוֹ שְׁלֹאֲדָם אֵינוֹ נִדוֹן אֲלֵא עַל הַתִּלְמוּד, וְאַחֵר כֵּךְ עַל שְׂאֵר מַעֲשָׂיו. לְפִיכֵךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: לְעוֹלָם יַעֲסֹק אָדָם בַּתּוֹרָה אֲפִלּוּ שְׁלֹא לְשִׁמָּה, שֶׁמֶתוּךְ שְׁלֹא לְשִׁמָּה בָּא לְשִׁמָּה.

ו מִי שֶׁנִּשְׁאָר לְבֹו לְקִיָּם מִצְוָה זֹו כְּרָאוּי לָהּ וְלִהְיוֹת מִכֶּתֶר בְּכֶתֶרָה שֶׁלַּתּוֹרָה – לֹא יִסִּיחַ דַּעְתּוֹ לְדִבְרִים אֲחֵרִים, וְלֹא יֵשִׁים עַל לְבֹו שִׁיקְנָה תּוֹרָה עִם הָעֶשֶׂר וְהַכְּבוֹד כְּאַחַד. כֵּךְ הוּא דִּרְכָּה שֶׁלַּתּוֹרָה: פֶּתַח בְּמִלַּח תֹּאכֹל, וְעַל הָאָרֶץ תִּישֹׁן, וְחַיִּי צֶעֶר תַּחֲיָה, וּבַתּוֹרָה אֶתָּה עֹמֵל, וְלֹא עָלֶיךָ כָּל הַמְּלָאכָה לְגַמֵּר, וְלֹא אֶתָּה בֶּן חֲרִין לְבָטֵל. אֲבָל אִם הִרְבִּיתָ תּוֹרָה – הִרְבִּיתָ שָׂכָר. וְהַשָּׂכָר לְפִי הַצֶּעֶר.

ז שָׁמָּה תֵּאֱמַר: עַד שְׁאֲקִבֵּץ מָמוֹן, וְאַחֲזֹר וְאֶקְרָא; עַד שְׁאֲקִנָּה מָה שְׁאֵנִי צְרִיךְ, וְאַפְנֶה מַעֲסָקִי, וְאַחֲזֹר וְאֶקְרָא – אִם תַּעֲלֶה מִחֲשָׁבָה זֹו עַל לְבָבִי, אֵין אֶתָּה זֹוכָה לְכֶתֶרָה שֶׁלַּתּוֹרָה לְעוֹלָם. אֲלֵא עֲשֵׂה תוֹרָתְךָ קִבֵּעַ וּמְלֹאכֶתְךָ עֲרָאִי, וְאַל תֵּאֱמַר: לְכַשְׁאֲפֶנָּה אֶשְׁנֶה, שָׁמָּה לֹא תִפְנֶה.

ח כָּתוּב בַּתּוֹרָה: "לֹא בִשְׁמַיִם הִיא [...] וְלֹא מֵעֶבֶר לִיָּם הִיא" (דברים ל, יב-יג); "לֹא בִשְׁמַיִם הִיא" – לֹא בְּגִסֵּי הָרוּחַ הִיא מִצוּיָה; "וְלֹא מֵעֶבֶר לִיָּם הִיא" – לֹא בְּמַהֲלָכֵי מֵעֶבֶר לִיָּם הִיא. לְפִיכֵךְ אָמְרוּ חֲכָמִים: לֹא כָּל הַמְּרַבֶּה סְחוּרָה – מַחֲפִים וְצוּוּ וְאָמְרוּ: הֵיוּ מַעֲט עֵסֶק, וְעֵסֶק בַּתּוֹרָה.

ט דִּבְרֵי תּוֹרָה נִמְשְׁלוּ בַּמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר: "הֵיוּ כָּל צִמָּא לָכוּ לַמִּים" (ישעיה נה, א) – לוֹמַר לָךְ: מָה הַמִּים אֵין מִתְכַּנְּסִין בְּמָקוֹם מְדֻרָּן, אֲלֵא נִזְחָלִין מֵעָלְיוֹ וּמִתְקַבְּצִין בְּמָקוֹם אֲשֶׁבֶרֶן, כֵּךְ דִּבְרֵי תּוֹרָה אֵינָן נִמְצָאִין בְּגִסֵּי הָרוּחַ, וְלֹא בְּלֵב כָּל גִּבֵּה לֵב, אֲלֵא בְּדָפָא וּשְׁפַל רוּחַ, שֶׁמֶתֹּאבֵּק בַּעֲפֹר רִגְלֵי הַחֲכָמִים וּמִסִּיר הַתַּאוּוֹת וְתַעֲנוּגֵי הַזְּמַן מִלְּבֹו, וְעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּכָל יוֹם מַעֲט כְּדֵי חַיָּיו אִם לֹא הִיָּה לוֹ מָה יֹאכֹל, וּשְׂאֵר יוֹמוֹ וְלֵילוֹ עוֹסֵק בַּתּוֹרָה.

1 כָּל הַמַּשִּׁים עַל לְבֹו שִׁיעֵסֶק בַּתּוֹרָה וְלֹא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה, וַיִּתְּפֶרֶס מִן הַצִּדָּקָה – הָרִי זֶה חָלַל אֶת הַשֵּׁם, וּבִזָּה אֶת

הַתּוֹרָה, וְכִפָּה מְאוֹר הַדֶּת, וְגֵרֶם רָעָה לְעַצְמוֹ, וְנָטַל חַיּוֹ מִן הָעוֹלָם הַבָּא, לְפִי שְׁאֲסוֹר לְהֵנוֹת בְּדִבְרֵי תוֹרָה בְּעוֹלָם הַזֶּה.

2 אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַנִּהְנֶה מִדִּבְרֵי תוֹרָה, נָטַל חַיּוֹ מִן הָעוֹלָם. וְעוֹד צוּוּ וְאָמְרוּ: לֹא תַעֲשֶׂם עֲטָרָה לְהִתְגַּדֵּל בָּהֶן, וְלֹא קָרְדִם לְחַפֵּר בָּהֶן. וְעוֹד צוּוּ וְאָמְרוּ: אֲהַב אֶת הַמְּלָאכָה, וּשְׁנֵא אֶת הָרַבָּנוּת; וְכָל תּוֹרָה שְׁאִין עִמָּה מְלָאכָה – סוּפָה בְּטִלָּה. וְסוּף אָדָם זֶה שֶׁיֵּהָא מְלַסְטֵס אֶת הַבְּרִיּוֹת.

יֵא מַעֲלָה גְדוֹלָה הִיא לְמִי שֶׁהוּא מִתְפָּרֵס מִמַּעֲשֵׂה יָדָיו, וּמִדֵּת חֲסִידִים הָרְאוּשׁוּנִים הִיא, וּבָזָה זוֹכָה לְכָל כְּבוֹד וְטוֹבָה שֶׁבְּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְגִיעַ כַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ" (תהילים קכח, ב) – "אֲשֶׁרֶיךָ" בְּעוֹלָם הַזֶּה, "וְטוֹב לָךְ" לְעוֹלָם הַבָּא, שֶׁכָּלוּ טוֹב.

יב אֵין דִּבְרֵי תוֹרָה מִתְקִימִין בְּמִי שֶׁמֶרְפָּה עֲצָמוֹ עָלֶיהֶן, וְלֹא בָּאֵלוֹ שְׁלוֹמֵדִין מִתּוֹךְ עֲדוּן וּמִתּוֹךְ אֲכִילָה וּשְׁתִּיָּה, אֲלֹא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ עָלֶיהֶן וּמַצְעֵר גּוּפוֹ תָּמִיד, וְלֹא יִתֵּן שְׁנַת לְעֵינָיו, לְעַפְעַפּוֹ תְּנוּמָה.

יב2 אָמְרוּ חֲכָמִים דֶּרֶךְ רִמּוֹז: "זֹאת הַתּוֹרָה, אָדָם כִּי יָמוּת בְּאַהֲל" (במדבר יט, יד) – אֵין הַתּוֹרָה מִתְקִימָת אֲלֹא בְּמִי שֶׁמִּמִּית עֲצָמוֹ בְּאַהֲלֵי הַחֲכָמָה. וְכֵן אָמַר שְׁלֹמֹה בְּחֲכָמָתוֹ: "הַתְּרַפִּית בְּיוֹם צָרָה – צָר כְּחֻכָּה" (משלי כד, י). וְעוֹד אָמַר: "אֵף חֲכָמָתִי עֲמָדָה לִי" (קהלת ב, ט) – חֲכָמָה שֶׁלְּמִדָּתִי בְּאַף, עֲמָדָה לִי.

יב3 אָמְרוּ חֲכָמִים: בְּרִית כְּרוּתָה, שֶׁכָּל הַיָּגַע בְּתִלְמוּדוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת – לֹא בְּמַהֲרָה הוּא מְשַׁכַּח; וְכָל הַיָּגַע בְּתִלְמוּדוֹ בְּצִנְעָה – מַחֲפִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְאֵת צְנוּעִים חֲכָמָה" (משלי יא, ב). וְכָל הַמְּשַׁמֵּיעַ קוּלוֹ בְּשַׁעַת תִּלְמוּדוֹ – תִּלְמוּדוֹ מִתְקִים בְּיָדוֹ; אֲבָל הַקּוֹרֵא בְּלִחָשׁ – בְּמַהֲרָה הוּא שׁוֹכַח.

יג1 אֵף עַל פִּי שֶׁמַּצּוּה לְלַמֵּד בְּיוֹם וּבַלִּילָה, אֵין אָדָם לָמַד רַב חֲכָמָתוֹ אֲלֹא בַלִּילָה. לְפִיכֵן, מִי שֶׁרָצָה לְזַכּוֹת בְּכֶתֶר הַתּוֹרָה – יִזְהַר בְּכָל לֵילוֹתָיו, וְלֹא יֵאָבֵד אֶפְלוֹ אַחַת מֵהֶן בְּשִׁנָּה וְאֲכִילָה וּשְׁתִּיָּה וּשְׁיִחָה וְכִיּוּצָא בָּהֶן, אֲלֹא בְּתִלְמוּד תּוֹרָה וּדְבָרֵי חֲכָמָה. אָמְרוּ חֲכָמִים: אֵין גְּרָנָה שְׁלִתּוֹרָה אֲלֹא לִילָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "קוּמִי רְנִי בַלִּילָה" (איכה ב, ט). וְכָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּלִּילָה – חוֹט שֶׁלֹּחֵסֵד נִמְשָׁךְ עָלָיו בְּיוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר: "יוֹמָם יִצּוּה יִי חֲסִדוֹ וּבַלִּילָה שִׁירָה עִמִּי, תִּפְלָה לְאֵל חַיִּי" (תהילים מב, ט). וְכָל בֵּית שְׁאִין דִּבְרֵי תוֹרָה נִשְׁמָעִין בּוֹ בַּלִּילָה – אֵשׁ אוֹכֵלָתוֹ.

יג2 "כִּי דָבַר יִי בּוֹזָה" (במדבר טו, לא) – זֶה שֶׁלֹּא הִשְׁגִּיחַ עַל דִּבְרֵי תּוֹרָה כָּל עֶקֶר. וְכֵן כָּל שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְאִינוֹ עוֹסֵק, אוֹ שֶׁקָּרָא וּשְׁנָה וּפָרַשׁ לְהַבְלִי עוֹלָם, וְהִנִּיחַ תִּלְמוּדוֹ וּזְנָחוֹ – הָרִי זֶה בְּכָלֵל בּוֹזָה דָּבַר יִי.

יג3 אָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל הַמְּבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה מֵעֶשֶׂר – סוּפוֹ לְבַטְלָה מֵעֲנִי; וְכָל הַמְּקִים אֶת הַתּוֹרָה מֵעֲנִי – סוּפוֹ לְקִימָה מֵעֶשֶׂר. וְעֲנִין זֶה מְפָרֵשׁ בַּתּוֹרָה; הָרִי הוּא אוֹמֵר: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת יִי אֱלֹהֶיךָ בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב לִבְבִּי מֵרַב כָּל, וְעַבַּדְתָּ

את איביך" (דברים כח, מז-מח), ואומר: "למען ענתך ולמען נסתך, להיטבך באחריתך" (שם ח, טז).

## פרק רביעי

א1 אין מלמדין דברי תורה אלא לתלמיד הגון, נאה במעשיו, או לתם. אבל אם היה הולך בדרך לא טובה – מחזירין אותו למוטב, ומנהיגין אותו בדרך ישרה, ובודקין אותו, ואחר כך מכניסין אותו לבית המדרש ומלמדין אותו. אמרו חכמים: כל השונה לתלמיד שאינו הגון, כאלו זרק אבן למרקוליס, שנאמר: "פצור אבן במרגמה, כן נותן לכסיל כבוד" (משלי כו, ח); ואין "כבוד" אלא תורה, שנאמר: "כבוד חכמים ינחלו" (שם ג, לה).

א2 וכן הרב שאינו הולך בדרך טובה – אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו, אין מתלמדין ממנו עד שיחזור למוטב, שנאמר: "כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך יי צבאות הוא" (מלאכי ב, ז); אמרו חכמים: אם דומה הרב למלאך יי צבאות – תורה יבקשו מפיהו; אם לאו – אל יבקשו תורה מפיהו.

ב כיצד מלמדין? הרב יושב בראש, והתלמידים לפניו מקפין עטרה, כדי שיהיו כלן רואין את הרב ושומעין דבריו. ולא ישב הרב על הכסא והתלמידים על הקרקע, אלא או הכל על הארץ או הכל על הכסאות. ובראשונה היה הרב יושב והתלמידים עומדין, ומקדם חרפן בית שני נהגו הכל ללמד לתלמידים והן יושבין.

ג1 אם היה הרב מלמד מפיו לתלמידים – מלמד. ואם היה מלמד על ידי מתרגם – המתרגם עומד בינו ובין התלמידים, והרב אומר למתרגם, והמתרגם משמיע לכל התלמידים. וכשהן שואלין למתרגם, הוא שואל לרב, והרב משיב למתרגם, והמתרגם משיב לשואל. ולא יגביה הרב קולו יתר מקול המתרגם, ולא יגביה המתרגם קולו בעת ששואל את הרב יתר מקול הרב.

ג2 אין התרגמן רשאי לא לפחת ולא להוסיף ולא לשנות, אלא אם כן היה התרגמן אביו שלחכם או רבו. אמר הרב לתרגמן 'כך אמר לי רבי' או 'כך אמר לי אבא מרי' – כשאומר התרגמן הדברים לעם, אומרן בשם החכם, ומזכיר שמו של אבי הרב או של רבו, ואומר 'כך אמר רבנא פלוני', אף על פי שלא הזכיר החכם שמו, שאסור לו לקרות לרבו או לאביו בשמו.

ד הרב שלמד ולא הבינו התלמידים – לא יכעס עליהן וירגז, אלא חוזר ושונה הדבר אפלו כמה פעמים, עד שייבינו עמק ההלכה. וכן לא יאמר התלמיד 'הבנתי' והוא לא הבין, אלא חוזר ושואל אפלו כמה פעמים. ואם כעס עליו רבו ורגז – יאמר לו 'רבי, תורה היא, וללמד אני צריך, ודעתי קצרה'.

ה1 לא יהיה התלמיד בוש מחבריו שלמדו מפעם ראשונה או שנייה, והוא לא למד אלא אחר כמה פעמים; שאם נתביש

מדבר זה, נמצא נכנס ויוצא לבית המדרש והוא אינו למד כלום. לפיכך אמרו חכמים הראשונים: אין הבישן למד, ולא הקפדן מלמד.

ה2 במה דברים אמורים? בזמן שלא הבינו התלמידים את הדבר מפני עמקו, או מפני דעתן שהיא קצרה. אבל אם נכר לרב שהם מתרשלין בדברי תורה ומתרפין עליהן ולפיכך לא הבינו – חייב לרגז עליהן ולהכלימן בדברים, כדי לחדדן, ובענין זה אמרו חכמים: זרק מרה בתלמידים.

ה3 לפיכך אין ראוי לרב לנהג קלות ראש בפני התלמידים, ולא לשחק בפניהן, ולא לאכל ולשתות עמהן, כדי שתהא אימתו עליהן, וילמדו ממנו במהרה.

ו אין שואלין את הרב פשיכנס לבית המדרש, עד שתתישב דעתו עליו. ואין התלמיד שואל פשיכנס, עד שישב וינוח. ואין שואלין שנים כאחד. ואין שואלין את הרב מענין אחר אלא מאותו הענין שהן עוסקין בו, כדי שלא יתביש. ויש לרב להטעות התלמידים בשאלותיו ובמעשים שעושה בפניהן, כדי לחדדן וכדי שידע אם זוכרין הן מה שלמדן או אינן זוכרין. ואין צריך לומר שיש לו רשות לשאל אותן בענין אחר שאינן עוסקין בו, כדי לזרזן.

ז אין שואלין מעומד, ואין משיבין מעומד, ולא מגבוה, ולא מרחוק, ולא מאחורי הזקנים. ואין שואלין את הרב אלא בענין, ואין שואלין אלא מיראה, ולא ישאל בענין יתר משלש הלכות.

ח1 שנים ששאלו: שאל אחד בענין, ושאל אחד שלא בענין – נזקקין לענין; מעשה ושאינו מעשה – נזקקין למעשה; הלכה ומדרש – נזקקין להלכה; מדרש והגדה – נזקקין למדרש; הגדה וקל וחמר – נזקקין לקל וחמר; קל וחמר וגזרה שוה – נזקקין לקל וחמר.

ח2 היו השואלין אחד חכם ואחד תלמיד – נזקקין לחכם; תלמיד ועם הארץ – נזקקין לתלמיד. שניהן חכמים, שניהן תלמידים, שניהן עמי הארץ, שאלו שניהן בשתי הלכות או בשתי שאלות, שתי תשובות, שני מעשים – הרשות ביד המתרגם מעתה.

ט אין ישנים בבית המדרש. וכל המתנמנם בבית המדרש – חכמתו נעשית קרעים קרעים, וכן אמר שלמה בחכמתו: "וקרעים תלביש נומה" (משלי כג, כא). ואין משיחין בבית המדרש אלא בדברי תורה בלבד. אפלו מי שנתעטש – אין אומרים לו 'רפואה!' בבית המדרש, ואין צריך לומר שאר הדברים. וקדשת בית המדרש חמורה מקדשת בתי פגסיות.